

Documento distribuído por
 culturagalega.org

SEÑORES DA TERRA E FILLAS DO MAR: O FEMINISMO DE ROSALÍA DE CASTRO

María Xosé Agra Romero

CONSELLO DA CULTURA GALEGA
Comisión de Igualdade

Pazo de Raxoi, 2 andar. 15704 Santiago de Compostela (Galicia)
Tel: +34 981 957 202/ Fax: +34 981 957 205 / xenero@consellodacultura.org

SEÑORES DA TERRA E FILLAS DO MAR: O FEMINISMO DE ROSALÍA DE CASTRO

María Xosé Agra Romero

“Cuando los señores de la tierra me amenazan con una mirada, o quieren marcar mi frente con una mancha de oprobio, yo me río como ellos se ríen y hago, en apariencia, mi iniquidad más grande que su iniquidad. En el fondo, no obstante, mi corazón es bueno; pero no acato los mandatos de mis iguales y creo que su hechura es igual a mi hechura, y que su carne es igual a mi carne” “Yo soy libre. Nada puede contener la marcha de mis pensamientos, y ellos son la ley que rige mi destino”.

Estas palabras de Rosalía de Castro pertencen a “Lieders” un pequeno texto de dúas follas publicado no *Album del Miño* de Vigo en 1858, cando só tiña vinteún anos, e que vai sair dun cerco de silencio xunto con outros, en especial a súa obra narrativa escrita en castelán, e os significativos prólogos, de man de un bó número de estudosas galegas, dalgúns estudosos tamén, e de un chamativo número de estranxeiras (Pociña/López, 2000) que dispendo do aparello da crítica feminista van xerar o florecemento dunha Rosalía de Castro rupturista, precoz, pioneira feminista en Galicia e mesmo do feminismo literario na península ibérica. A recuperación feminista de Castro hai que contemplala nun dobre sentido, como o recoñecemento dunha débeda con ela, como mulleres e escritoras galegas, ao mesmo tempo que devolvéndolle a súa orixinalidade e a súa universalidade, desmitificándoa, desmistificándoa, contra a manipulación a que tiña sido sometida, por ser muller e escribir en galego, sacando á luz o patriarcalismo na literatura. O ano 1985, conmemoración do centenario da súa morte marcará un fito. A empresa apunta en varias direccións, interconectadas e encamiñadas a redimensionar axeitadamente a súa vida, a súa

formación cultural, o seu pensamento, a súa obra. A súa formación cultural, sinalase, non foi escasa ao teor non só do que non lles estaba permitido ás mulleres, senón salientando o que podían facer nesa altura; tivo unha formación moi superior á das mulleres da súa procedencia social, lía francés con facilidade e coñecía importantes correntes filosófico–sociais e políticas, e literarias do século XIX. Vaise impondo a visión de que tivo coñecemento ou acceso ás ideas sociais e políticas de intelectuais galegos e estranxeiros (A. Faraldo, R. De la Sagra, Mme. De Staël, George Sand, Fourier, Saint-Simon, Proudhon) que resoarían xa en “Lieders”: “..ruido de las cadenas que debían aprisionarme para siempre, porque el patrimonio de la mujer son los grillos de la esclavitud”; vaise facendo explícito que as dificultades para estipular as influencias directas non implican “declarala inconsciente desas liñas, sexa cal for a razón, é inconsistente coa realidade que suxiren os feitos documentados da vida dela” (March, 1994: 334).

A cuestión da súa formación cultural e da conformación, e influencias, do seu pensamento non é menor, o que está en xogo é, precisamente, presentar a Rosalía como a sensibilidade, como puro sentimento, co encanto da natural inmediatez feminina, non como unha muller que sente, pensa e actúa. Ela era sabedora do desafío: “*Porque todavía no les es permitido a las mujeres decir lo que sienten y lo que saben*” Ou como sinala en “Dúas palabras da autora” de *Follas Novas*: “*Nós somos arpa de soio dúas cordas, a imaxinación i o sentimento; (...). O pensamento da muller é lixeiro, gústanos como ás vorvoletas, voar de rosa en rosa sobre as cousas tamén lixeiras: n’é feito para nós o diño traballo da meditación*” ante tal levidade do ser a ironía é unha boa arma. E así comeza “Vaguedás”: “*Daquelas que cantan as pombas i as frores, todos din que teñen alma de muller. Pois eu que n’as canto Virxe da Paloma, ¡ai! ¿de que a teréi?*”. A visión de Castro como pensadora non tería sido ningún descubrimento pois “En contradición coa imaxe que se construiu para a posteridade malintencionadamente, ningún contemporáneo atento á súa obra dubidou do seu carácter filosófico, até o extremo de que foi considerada

“muller filósofa” precisamente co gallo da publicación do seu segundo libro en galego, *Follas Novas*” (García Negro/Rodríguez, 1996: 371).

A relectura feminista incide no valor da literatura como un dos poucos espazos de expresión e invención para as mulleres nesa altura, en que, como xa apuntara Feijoo, baixo o veo das novelas danse curso a ideas que difícilmente poderían ser formuladas abertamente, de aí a importancia que adquiren as distintas estratexias narrativas empregadas (modestia, ironía, ambigüidade...), e en consecuencia a súa rehabilitación como novelista desde outras claves, afastadas ou que se alonxan do romantismo, que transmiten as ideas liberais, progresistas que sustentan a crítica social, o seu feminismo e galeguismo; mesmo se sostén que “A moza Rosalía estaba empeñada no combate contra o subxectivismo e o historicismo reaccionario dun Romantismo epigonal.” (García Negro/Rodríguez, 1996: 373). Significativo é tamén o prólogo de *La hija del mar* por canto Castro ofrece un catálogo de ilustres mulleres e homes: Malebranche e Feijoo, Mme. Roland, Mme. Stäel, Rosa Bonheur, Jorge Sand, Santa Teresa de Jesús, Safo, Catalina de Rusia, Juana de Arco, para chamar a atención sobre a parcialidade da historia e establecer unha liña de defensa. As interpretacións feministas porán distintas énfases, ben que “Lieders” poida ser o primeiro manifesto feminista en Galicia, ben que a dedicatoria a Fernán Caballero en *Cantares Gallegos*: “Por ser mujer y autora ...”, sexa o texto inaugural do feminismo literario e pioneira en suscitar un debate que se estaba a dar desde anos antes en Francia, máis todas veñen coincidir en que “Las literatas. Carta a Eduarda”, aparecida no *Almanaque de Galicia* de Lugo no 1865, é un alegato sobre a problemática social da escritora que se adianta a *Un cuarto propio* (1929) de Virginia Woolf: “pero sobre todo, amiga mía, tú no sabes lo que es ser escritora. Serlo como Jorge Sand vale algo; pero de otro modo, ¡qué continuo tormento!; por la calle te señalan constantemente, y no para bien, y en todas partes murmuran de tí”. Salientase a súa precocidade e mesmo se considera “unha metonímia da situación xeral das mulleres na sociedade galega do momento” (Blanco, 1995:66)

As análises das mulleres en *Flavio*, *Ruinas* e *El caballero de las botas azules*, arrojan unha visión positiva, nada convencional, (o matrimonio non aparece como a saída, as mulleres queren escribir, na análise das relacións entre os sexos ou do amor.) presentando a unha autora comprometida coa causa das mulleres, inserida na realidade social e política do seu tempo, adoitando unha perspectiva crítica e combativa. Así, o desafío aos señores da terra virá das fillas do mar, con todo o que de referente simbólico ten o mar. Porén non é de estranar nin o impacto de Rosalía de Castro abrindo as portas á escrita feminina, converténdose nun punto de referencia para as escritoras galegas, aínda que nas que emerxen nos anos cuarenta estea “ausente o concepto dunha Rosalía forte”, que se empregue a femineidade pasiva, de Rosalía e das propias poetas, como principio de interpretación (March, 1986, p. 289); nin o recoñecemento da súa débeda por parte do feminismo literario galego que emprende a súa renovación crítica, como tampouco que o mar vai ser recorrente nas poetas galegas. A crítica feminista galega tira unha relectura simbólica da figura e a obra de Rosalía que terá como cometido unha reescritura mítica: “Rosalía é vista agora como unha Penélope e como unha Antígona galega”. Reescritura en clave galega, autorrepresentación do feminismo galego, Penélope/Antígona reflicte as dimensións privado/público, lírica/épica, “que se proxecta sobre a obra de Rosalía nun diálogo múltiple no cal participan tamén as relecturas feministas” (González, H., 2000: 60-1)

Cómpre sinalar que a figura de Rosalía sobrancea no século XIX desde o emerxente feminismo e nacionalismo, tamén que na segunda metade deste século a polémica feminista está na prensa, nos Ateneos, nos Liceos, aínda que non haxa proclamas ou manifestos, e que en paralelo con este debate xurde “unha obra xornalística e literaria, de autoría feminina, que, polo seu número e calidade, fan da galega sociedade pioneira na atención pública e na produción escrita que teñen como eixo a cuestión das mulleres” (García Negro/Rodríguez, 1996: 354), o que veñen corroborar recentes estudos nos que se

documenta a intervención pública, na prensa, de arredor de vinte mulleres na década de 1860-1870 (Armas, 2002), e que levan á estimación de que configuran unha etapa salientable da historia de Galicia.